

Iluzja, propaganda a rzeczywistość wystaw światowych na przykładzie EXPO Dubai 2020

dr hab. inż. arch.
TOMASZ WAGNER, PROF. PŚ
Politechnika Śląska
Wydział Architektury
ORCID: 0000-0002-6337-4427

Wystawy EXPO są z jednej strony największym cyklicznym wydarzeniem o zasięgu globalnym, z drugiej źródłem kontrowersji. Czy wystawy światowe są generatorem rozwoju i współpracy międzynarodowej, czy tylko krótkotrwałą iluzją postępu, a w rzeczywistości narzędziem polityki i merkantylizmu?

Od organizacji Wielkiej Wystawy w 1851 roku aż po współczesność wystawy światowe są z jednej strony największym cyklicznym wydarzeniem promującym naukę, kulturę, technologię i edukację powszechną, a z drugiej źródłem dyskusji i obiektem krytyki. Tak też było w przypadku EXPO 2020 Dubai, która odbywała się (wydarzenie opóźniła pandemia COVID-19) od 1 października 2021 do 31 marca 2022.

Wystawy światowe są jednym z najchętniej podejmowanych tematów prac badawczo-naukowych. Obecnie bibliografia dotycząca EXPO liczy ponad 1800 tytułów, prezentujących temat z różnych perspektyw badawczych¹. Wynika to z faktu, że są one wielopłaszczyznową kompresją globalnych zjawisk społecznych i kulturowych przedstawioną w formie „kompresji współrzędnych przestrzennych oferującej syntetyczną wizualizację globalnych potęg i połączeń (...) od inscenizacji i architektury po charakterystykę topograficzną i kolokację urbanistyczną” [1]. W większości przypadków analizy dotyczą pojedynczych treści i tematów zawartych w poszczególnych edycjach. Ujęcia krytyczne pojawiające się od stosunkowo niedawna dotyczą głównie aspektów kulturowych i ekonomicznych. Przykładowo

w swoich badaniach Guido Abbattista zajmuje się szeroko problemem żywych etno-ekspozycji na przestrzeni XIX i XX wieku z perspektywy antropologii kulturowej i treści propagandowych. W polskiej literaturze naukowej można zauważyć kilka perspektyw naukowych, z których omawiana jest tematyka Wystaw Światowych EXPO. Analizy dotyczą formy architektonicznej i znaczenia z punktu widzenia rozwoju architektury, techniki i inżynierii², znaczenia symbolicznego oraz aspektu urbanistyczno-planistycznego. Przeważa tematyka roli wystaw jako czynnika rozwojowego i miastotwórczego. Przykłady badań na ten temat to między innymi prace dr inż. arch. Izabeli Sykty z Politechniki Krakowskiej oraz Ingi Dworak-Jakuszeńskiej z Politechniki Śląskiej³ badających dziedzictwo architektoniczno-urbanistyczne oraz wpływ terenów post-EXPO na rozwój i planowanie miast [2]. W pracach i artykułach najczęściej spotykamy analizę pozytywnych przeobrażeń przestrzeni miast i korzyści wynikające z organizacji EXPO, zwłaszcza wydarzenie z urbanistycznego niebytu terenów lokalizacji wystaw.

Współczesność, która niesie problemy w sferze etyki, polityki, ekonomii i ekologii, zmusza do podjęcia tematyki z innej perspek-

tywy. Zwłaszcza pod kątem oceny kosztów i korzyści oraz rzeczywistych intencji stojących za organizacją EXPO w obecnej formule.

Artykuł jest próbą krytycznej analizy wystaw światowych jako wydarzenia kulturalnego, medialnego, a co za tym idzie, narzędzia tworzenia świadomej narracji, często rozbieżnej z rzeczywistością – noszącej znamiona propagandy. Celem pracy jest też próba opisanie i ocena zjawisk towarzyszących wystawom światowym. Zastosowano metodę badawczą polegającą na szerokiej analizie literaturowej, studium przypadku i obserwacji uczestniczącej. Jest nim również krytyczne spojrzenie na treści ideowe pojawiające się na wystawach światowych w ich zestawieniu z realiami świata borykającego

¹ Jedna z większych baz bibliograficznych dostępna na stronie: www.csufresno.edu/library/subjectresources/specialcollections/worldfairs/ExpoBibliography3ed.pdf [dostęp: 10.10.2022].

² Przykładowo na łamach Builder dr inż. arch. Tomasz Krotowski omawia problematykę w kontekście zastosowań rozwiązań technicznych: Krotowski T. Pozaestetyczne tendencje ściany osłonowej w kontekście pawilonów wystaw światowych Expo po 1980 roku. „Builder” 2021, 25(11); s. 6–10. DOI: 10.5604/01.3001.0015.3859.

³ Między innymi praca doktorska: Jakuszeńska I., Znaczenie terenów wystawowych w przekształcaniach urbanistycznych – na przykładzie miast organizujących Wystawy Światowe Expo, Wydział Architektury, Gliwice 2018

Rys. 1. Panorama Wystawy Powszechnej z 1873 r., pierwszej wystawy, na której miała miejsce budowa „pałaców” narodowych; źródło: [8]

się z największymi zagrożeniami, zwłaszcza w sferze klimatu i kryzysów politycznych. W pracy zawarto odniesienia do przemian w sposobie przekazu informacji, rozwoju nauki i przewartościowań w sferze antropologii kultury.

Geneza wystaw światowych

Za pierwszą wystawę światową uznaje się londyńską Great Exhibition w 1851 roku. Mniejsze wystawy o ponadlokalnym charakterze, będące inspiracją dla londyńskiej, odbywały się w Wielkiej Brytanii i Francji od II połowy XVIII wieku. U ich podstaw stały zarówno zjawiska związane z kolejnymi fazami rewolucji przemysłowej, oświeceniowa wiara w naukę, postęp i rozwój cywilizacji, jak i narodziny nowoczesnej gospodarki rynkowej. Nie bez znaczenia był fakt rozwoju form przekazu medialnego, w tym cyklicznego druku gazet, a zwłaszcza ilustrowanych magazynów⁴ [3]. Przyspieszeniu uległ przesył informacji o charakterze ponadlokalnym, co umożliwiło wynalezienie w 1837 roku przez Charlesa Wheatstone'a oraz Williama Fothergilla Cooke'a elektromagnetycznego telegrafu. W 1842 roku powstał „The Illustrated London News” – pierwszy ilustrowany tygodnik informacyjny. Wielka Wystawa Dziel Przemysłu Wszystkich Narodów zorganizowana w 1851 roku w Londynie, jakkolwiek umożliwiała prezentację innym państwom, miała być demonstracją imperialnej potęgi Wielkiej Brytanii i jej roli w edukacji innych narodów [4]. Wystawa dzięki sprawniej organizacji i nowoczesnemu sponsoringowi przyniosła okazałe zyski, przeznaczone, jak stwierdził Albert Sachsen Coburg-Gotha (prezes Królewskiego Towarzystwa Zachęty Sztuki, Manufaktury i Handlu), na „zwiększenie środków edukacji przemysłowej i rozszerzenie wpływu nauki i sztuki na przemysł produkcyjny” [5]. Już dwa lata później wystawa światowa odbyła się poza kontynentem europejskim – w Nowym Jorku.

Od wystawy w Paryżu w 1878 r. udział w wystawach zaczęto traktować jako bezpośrednią formę promocji państw, „pawilony stały się miejscem narodowych ekspozycji i wnoszone były nie przez gospodarzy wystawy, a przez wystawców z poszczególnych krajów” [6]. Stopniowo też rozszerzano problematykę i założenia tematyczne wystaw. Zaczęto je postrzegać jako rodzaj pokojowego współzawodnictwa narodów w ich dziejnostawie rozumieniu.

„Dla wyczarowania obrazu trzeba zmieszać kolory, dla zdobienia sztandaru – trzeba je zbliżyć do siebie. Sztandar (...) złożony jest

⁴ W antropologii kultury utrwalił się pogląd, że jednym z najważniejszych zjawisk przewartościujących jest technika przekazu informacji. Dlatego zjawiska, takie jak upowszechnienie gazety, telefonii (telegrafu) czy internetu, generują rewolucyjne przemiany w kulturze. Na przykład magazyny, które były czasopismami kupieckimi, od połowy XIX wieku miały formę ilustrowaną.

Rys. 2. Wspomnienia z Wystawy Powszechnej, autor ryciny Maurand Charles, data powstania 1851/1879 [9]

Fot. 1. Sześćdziesięciometrowy model kosmosu na tle wieży Eiffla. Wystawa światowa w Paryżu w 1900 roku; źródło: [10]

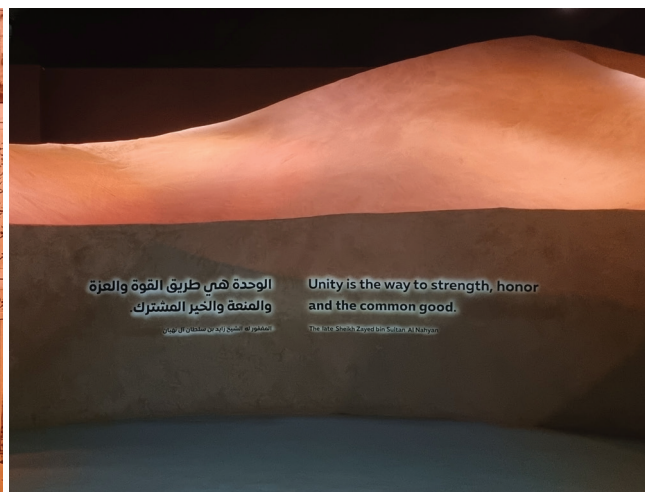
Fot. 2. Pawilon Japonii na EXPO 2000 w Hanowerze; źródło: [16]

Fot. 3. Pawilon koncernu Coca-Cola na EXPO 2015 w Mediolanie; źródło: [17]

Fot. 4. Prezydent Baszszar al-Asad w jednej z części ekspozycji pawilonu syryjskiego; źródło: fot. autora

Fot. 5. Fragment ekspozycji dolnych poziomów pawilonu UAE; źródło: fot. autora

z barw wszystkich narodów. Szarpie go nieco wiatr, lecz, solidnie zawieszony na maszynie, powiewać będzie radosny i pokojowy. Oby pod jego skrzydłami (...) gromadzili się ludzie, którzy (...) marzą o życiu szczęśliwszym i bardziej braterskim, o życiu, którego blask może właśnie świta". Słowa te wypowiedział Pierre Mortier⁵ zaledwie dwa lata przed wybuchem II wojny światowej, odnosząc się do Wystawy Światowej w Paryżu 1937 [7].

Krytyka formuły wystaw światowych na przełomie XX i XXI wieku

Krytyka towarzyszy wystawom światowym już od wystawy w Londynie w 1851 roku. Gdy formuła wystaw w końcu XIX wieku uległa zmianie polegającej na wznoszeniu pawilonów ekspozycyjnych, rozgorzały dyskusje na temat architektury obiektów i ich jakości estetycznej. Zwyczajem stała się budowa najbardziej spektakularnych pawilonów przez samych organizatorów. Wiele z nich pozostało w pierwotnej lokalizacji i służyło po adaptacji nowym celom. Współczesna krytyka dotyczy natomiast przede wszystkim niewspółmierności ponoszonych nakładów finansowych do ogólnospołecznych korzyści, nadmiernej komercjalizacji, a przede wszystkim kosztów ekologicznych przedsięwzięcia. Pozostają one w kolizji z głoszonymi postulatami realizacji podstawowych potrzeb, ograniczonych możliwości, a zwłaszcza ograniczeń w imię wytrzymałości światowego systemu ekologicznego [11].

Zestawienie postulatów zrównoważonego rozwoju z istotą organizacji kosztownych międzynarodowych wydarzeń o czasowym charakterze od lat skłania środowiska intelektualne wielu krajów świata do refleksji nad moralnością tego typu przedsięwzięć. W sytuacji realnego zagrożenia planety inne standardy stosowane są bowiem wobec jednostek, a inne wobec aparatów państwowych oraz międzynarodowych koncernów i grup

kapitałowych. Manipulacja narracją towarzyszącą międzynarodowym imprezom masowym jest coraz powszechniejsza i skłania ich organizatorów do coraz częstszych wskazywania jako organizatorów bogatych, niedemokratycznych państw wykorzystujących tanią siłę roboczą. Prawda o rzeczywistych kosztach moralnych i ofiarach tego typu działań rzadko przechodzi do opinii publicznej⁶ [12].

Powstałe w 1928 roku Międzynarodowe Biuro Wystaw Światowych odgrywa najważniejszą rolę w ukierunkowaniu narracji EXPO. Pierwsza po II wojnie światowej wystawa w Brukseli w 1958 roku odbywała się pod hasłem „A World View: A New Humanism”, a stała się niezamierzenie symbolem końca epoki kolonialnej⁷ [13]. EXPO Hannover 2000 pod hasłem „Man-Nature-Technology” stała się pierwszą wielką dyskusją o nowoczesnym rozumieniu ekologii. Przykładem milowego kroku na polu zastosowania zasad zrównoważonego rozwoju i niedoścignionego modelu zmiany filozofii projektowej był pawilon japoński w Hanowerze. W deklaracji autora projektu – Shigeru Bana – ideą „Pawilonu była minimalizacja odpadów przemysłowych, tak aby sam pawilon, który jest demontowany po zamknięciu wystawy, nie obciążał środowiska” (...). W tym celu wykorzystano recykling powłoki i konstrukcji oraz ponowne wykorzystanie materiałów budowlanych posadowienia. Kartonowe rury konstrukcyjne wsparto na fundamentach z piasku w stalowych skrzyniach szalunkowych, zamiast użycia żelbetu. Projekt tunelu o długości 73,8, szerokości 25 wysokości i 15,9 m autorstwa Shigeru Bana (przy współpracy Frei Otto) jest nadal największą konstrukcją z papieru wykonaną w historii ludzkości.

Krytyka dotychczasowej formuły wystaw światowych jako kolidującej z ideami zrównoważonego rozwoju spotkała się z odpowiedzią projektową w postaci planu generalnego opracowanego w 2009 roku dla EXPO 2015 Milano⁸. Wystawa odbywała się pod hasłem

„Wyżywienie planety. Energia dla życia”. Koncepcja autorstwa m.in. zespołu Herzog & de Meuron w samych już założeniach stanowiła emanację demokratycznego i ekologicznie świadomego współżycia narodów. Jednakowe (niezależnie od zamożności i pozycji międzynarodowej państw), w pełni zdadne do recyklingu pawilony założone na ortogonalnej siatce były konceptem rewolucyjnym [15]. W 2011 roku było już wiadomo, że z projektu zrealizowana zostanie jedynie geometryczna siatka. Z krytyką spotkało się przyznanie prawa budowy pawilonów koncernom Coca-Cola i Mc Donald's. Inwestycje w Lombardii związane z EXPO miały wynosić 20 miliardów euro i bezpośrednie wydatki organizatora 1,3 mld euro skonfrontowano z tematem wystawy. Agenda ONZ IFAD (International Fund for Agricultural Development) wydała bowiem na walkę z głodem 8,5 miliarda dolarów przez minione 45 lat (od powstania w roku 1977), co w zestawieniu z kosztami EXPO poświęconemu idei walki z głodem zakrawało na ponury i niestosowny żart. Skandal korupcyjny związany z wykupem gruntów i brutalne walki uliczne z przeciwnikami EXPO ponownie skompromitowały szczytne idee wystaw światowych.

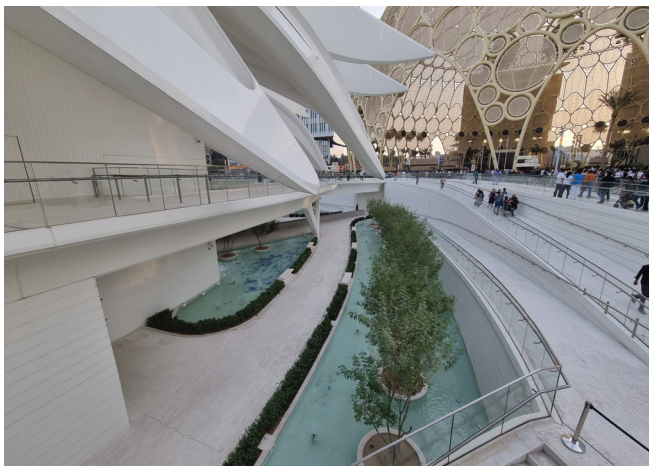
W ostatnich dekadach aż dwukrotnie odwołano wystawy światowe. EXPO 1996 w Budapeszcie nie doszło do skutku ze

⁵ Dyrektor prasy i propagandy Międzynarodowej Wystawy w Paryżu 1937.

⁶ Jednym z wyjątków jest historia przygotowań do mistrzostw świata w piłce nożnej w Katarze. Magazyn „France Football” ujawnił korupcję przy wyborze organizatora, a wkrótce potem ujawniono oblicza współczesnego niewolnictwa przy budowie obiektów sportowych i ponad 7,5 tysiąca ofiar, głównie wśród imigrantów z Azji. Liczba ta nie wstrząsnęła sumieniami reprezentacji piłkarskich w takim stopniu jak ofiary wojny Rosji z Ukrainą [12].

⁷ Pawilon poświęcony Kongu Belgijskiemu miał ukazywać sukces misji cywilizacyjnej Belgii. Jego atrakcją była wioska rzemieślników odgrywana przez kongijskich statystów którzy ją opuścili po szykanach i obrzucaniu ich bananami.

⁸ Przez Komitet doradczy ds. Architektury: Herzog & de Meuron, Stefano Boeri, Ricky Burdett, William McDonough.

Fot. 6–7. Pawilon UAE, EXPO w Dubaju; źródło: fot. autora

względu na zbyt małą kwotę przewidzianą w budżecie Węgier i niepowodzenie akcji marketingowej. Wydatki organizatora miały wynieść blisko miliard dolarów, tymczasem budżet państwa przewidywał kwotę nieco ponad 300 milionów [14]. W 2004 roku EXPO miało się odbyć w Saint-Denis. Podobnie jak w przypadku Węgier rząd francuski został zmuszony do odwołania wystawy. Aby uniknąć podobnych problemów, Międzynarodowe Biuro Wystaw Światowych coraz częściej decyduje się na przyznawanie prawa organizacji EXPO krajom niedemokratycznym. Wystawa w roku 2016 odbyła się w tureckiej Antalyi, w 2017 w Astanie (przemianowanej wkrótce potem ku czci prezydenta Kazachstanu Nursułtana Nazarbajewa na Nur-Sułtan), a w 2020 w Dubaju w Zjednoczonych Emiratach Arabskich (UAE).

EXPO 2020 jako demonstracja możliwości technicznych i finansowych UAE

Wybór na organizatora EXPO Dubaju, dokonany w 2013 roku, był z jednej strony podyktowany chęcią ekspansji idei wystaw światowych na kraje arabskie, a z drugiej uniknięcia problemów, jakie mogły się pojawić z finansowaniem przedsięwzięcia, jak w przypadku Węgier czy Francji, oraz protestów antyglobalistycznie i proekologicznie nastawionych grup społeczeństw w państwach demokratycznych. Decyzja o przyznaniu prawa organizacji państwu o stabilnym systemie monarchicznym ze sprawnie działającym aparatem represji [18] to wybór bezpieczny dla organizatorów i niekolidujący z neoliberalnym paradygmatem rozwoju powstałym w dobie postkolonialnej. UAE posiadają 5,6% światowych zasobów ropy naftowej, lecz przy obecnym tempie wydobycia ulegną one wyczerpaniu za ok. 15 lat [19]. Stąd też UAE przygotowuje się na zanik podstawowego źródła dochodów, inwestując w sektor turystyczny, nowych technologii, informatyczny, giełdowy czy bankowy. Wię-

szość mieszkańców kraju to imigranci z subkontynentu indyjskiego i Azji Południowo-Wschodniej, głównie z Filipin [20]. Arabowie stanowią jedynie 42% populacji kraju, z czego jedynie 19% to obywatele Zjednoczonych Emiratów Arabskich. Dzięki odpowiednim interpretacjom prezentowane w pawilonach statystyki (jedynie niewielka część społeczeństwa to obywatele UAE), takie jak walka z analfabetyzmem lub „osiąganie poziomu szczęścia” w pawilonie Alif, jawią się imponująco.

W tle hasła EXPO „Połącz umysły i twórz przyszłość” odbywa się walka o prymat na kontynencie z Arabią Saudyjską, walka o rynek bankowy z Chinami i Malezją oraz wskrzeszenie idei panarabizmu stojącej u podstaw powstania UAE. Stąd widoczne na EXPO nastawienie sektora bankowego na absorpcję środków finansowych zwłaszcza z krajów objętych sankcjami gospodarczymi. Wśród twarzy, które mogliśmy obejrzeć w trakcie zwiedzania poszczególnych pawilonów EXPO, były należące do przywódców państw oskarżanych o zbrodnie przeciwko ludzkości, m.in. Baszszara al-Asada [21] w pawilonie syryjskim. Jak podał „The Wall Street Journal” [22], Emiraty sprawnie wykorzystywały EXPO dla prób przełamania izolacji syryjskiego reżimu przez inne kraje arabskie⁹.

Ważną rolę w narracji towarzyszącej EXPO odegrały pawilony organizatora. Narodowy pawilon UAE w formie skrzydeł leżącego sokoła „(...) oferuje odwiedzającym możliwość poznania historii i przyszłości Zjednoczonych Emiratów Arabskich – od ich początków po kwitnącą teraźniejszość i wizjonerską przyszłość (...) świadectwo pasji i poświęcenia mieszkańców Zjednoczonych Emiratów Arabskich, służące jako przypomnienie war-

⁹ Promując przez firmy „przykrywkę” towary z Syrii, a minister gospodarki Abdulla bin Touq Al Marri podpisał w obecności przedstawicieli Egiptu, Algierii, Polski i Malezji umowę ze swoim syryjskim odpowiednikiem Mohammedem Samem al-Khalilem w towarzystwie szeregu oficjeli syryjskich związanych z ludobójstwem.

Fot. 8. Alif. The Mobility Pavilion; źródło: fot. autora

Fot. 9. Alif. Fragment ekspozycji z arabskimi pionierami mobilności, w tle 52-metrowej długości płaskorzeźba przedstawiająca historię ludzkiej mobilności; źródło: fot. autora

Fot. 10. Alif. W tradycji islamu białe motyle symbolizują wielkie zmiany, tu: w konfiguracji nawiązującej do „Stworzenia Adama” z fresków Michała Anioła; źródło: fot. autora

Fot. 11. Alif. Kosmonauta w drodze na Saturna. Historia ludzkiej mobilności; źródło: fot. autora

Fot. 12. Terra – pawilon ziemi; źródło: fot. autora

Fot. 13. Terra. Krytyka konsumpcjonizmu, postacie wystylizowane na amerykańską reklamę ubiegłego wieku; źródło: fot. autora

Fot. 14. Terra. Pasaż nad częścią podziemną; źródło: fot. autora

Fot. 15. Terra. Zabawa edukacyjna „koło przeznaczenia”; źródło: fot. autora

tości narodu, jego odporności i bezkresnej przyszłości” [23]. Sokół – godło i symbol narodowy – był jednocześnie szlachetną rozrywką elit arabskich będącą ważnym „narzędziem politycznym”. Wykorzystał ją Zayed bin Sultan Al Nahyana do nawiązania dialogu między rządzącymi grupami plemiennymi i utworzenia obecnej federacji UAE. Pawilon zainspirowany sokolem był pełen treści stanowiących „miękką” propagandę systemu społeczno-politycznego Emiratów. Nie sposób nie przyznać, że zaprojektowany przez Santiago Calatravę mobilny obiekt stanowił

wielowarstwowy opis współczesnej mitologii panarabskiej, a przede wszystkim arcydzieło inżynierii i architektury¹⁰.

Zaprojektowany przez Foster + Partners pawilon mobilności (Alif) większość treści ideowych krył we wnętrzu. Do wykonania ekspozycji zatrudniono firmę Weta Workshop zajmującą się efektami specjalnymi. Pracowała ona przy filmach: *Łowcy androidów 2049*, *Avatar*, *Władca pierścieni* i *Hobbit* trylogie [24], zdobywając w sumie pięć Oscarów. Jej dziełem są m.in. hiperrealistyczne posągi trzech kluczowych postaci z historii arabskich ekspedycji. Pionierzy mobilności to żyjący między XI a XIV wiekiem: Abu 'Abd Allah al-Bakri, Ahmad ibn Majid i Muhammad Ibn Battuta (dystans jego podróży pięciokrotnie przewyższa podróże Marco Polo). Ze względu na rozmiar postaci wykonano w pozycji siedzącej, dzięki czemu mają „zaledwie” ok. 10 m wysokości. Galerię dla zwiedzających wokół „gigantów” otacza płaskorzeźba przedstawiająca rozwój mobilności rodzaju ludzkiego od czasów prehistorycznych do podróży w kosmos. Marjan Faraidooni, dyrektor ds. doznań EXPO 2020 Dubai, opisuje pochodź mobilności: „To piękne dzieło sztuki, które ma bardzo głębokie znaczenie i głęboki rezonans dla nas wszystkich, ponieważ mówi o naszym postępie na przestrzeni lat”, tłumacząc, że pawilon łączy elementy edukacyjne typowe dla muzeów z zabawnymi, kojarzonymi z parkami rozrywki [25]. „Przypadkowo” postać kosmonauty, zamykająca 52-metrowej długości płaskorzeźbę, ma rysy Władimira Putina.

Terra – Sustainability Pavilion projektu Grimshaw Architects, mająca docelowo pełnić funkcję muzeum, jest m.in. elektrownią słoneczną. Konstrukcja stalowego baldachimu o średnicy 135 metrów została zainspirowana pustynnym drzewem Ghaf. Jest to jedynie naziemna część olbrzymiej powierzchni ekspozycyjnej i edukacyjnej znajdującej się poniżej otaczającego terenu [26]. Wśród niej znajduje się szereg wystaw poświęconych staraniom o ocalenie ziemi przed katastrofą klimatyczną, także przesyconych bardzo subtelną krytyką konsumpcjonizmu i zalewu odpadami, przedstawionych jako domena cywilizacji Zachodu.

Wnioski

Wystawa Światowa EXPO 2020 Dubai odbywała się w czasie pandemii COVID-19, co wpłynęło na wzrost liczby gości wirtualnych i przesunięcie terminu fizycznego udostępnienia zwiedzającym. Tereny wystawowe odwiedziło 23 miliony ludzi, ale aż 197 milionów gości odwiedziło wystawy wirtualnie [27]. Oddziaływanie tego typu, niespotykane wcześniej w historii, umożliwiło osiągnięcie bezpośredniego celu, jakim była promocja Zjednoczonych Emiratów Arabskich. Jakkolwiek duża część obiektów ma zostać zaadaptowana, dotychczas nie podano kosztów dal-

szej eksploatacji, a zwłaszcza konserwacji i trwałości (w tym fotowoltaiki) w trudnych warunkach klimatycznych Półwyspu Arabskiego. Nieznane są też sumaryczne koszty inwestycji, jaką była całość wystawy EXPO 2020, przy której budowie było zatrudnionych 200 000 robotników. Wobec krytyki m.in. Parlamentu Europejskiego dotyczącej ludzkich kosztów EXPO podano, że w trakcie prac budowlanych od 2016 roku przy przygotowaniach do wystawy zmarło 6 osób: 3 na COVID i 3 w trakcie budowy. Prezydent Ugandy (z której pochodziła duża grupa pracowników) Yoweri Museveni, komentując w 2021 roku w Dubaju te dane, powiedział: „W Afryce czasami mówimy: »Wielkich ludzi nie należy sprawdzać«” [28].

EXPO 2020 bez wątpienia było sukcesem wizerunkowym. Mohamed bin Zayed Al Nahyan, zastępca naczelnego dowódcy sił zbrojnych na uroczystości zamknięcia 31 marca 2022 powiedział: „Nasi synowie i córki udowodnili, że potrafią pokonywać bezprecedensowe trudności i wyzwania. W każdym momencie tej podróży odzwierciedliliśmy wartości UAE – wartości wrażliwości i gościnności (...) Zjednoczone Emiraty Arabskie i Dubaj będą nadal pełne wdzięku i silne”. Odnosząc się do tematu EXPO 2020 „Połącz umysły i twórz przyszłość”, powiedział, że kraj będzie nadal to robił „z tym wyjątkowym rządem i przywództwem” [29]. Narracja towarzysząca wystawie światowej organizowanej przez kraj rządzony autorytarnie jest zawsze podporządkowana celom propagandowym, niezależnie od tła ideowego przywołanego przez Bureau International des Expositions, które zapewne długo jeszcze nie będzie zdolne do zmian formuły wystaw światowych.

Czy EXPO to tylko globalna ekstrawagancja, czy rzeczywista platforma „gromadzenia się ludzi, którzy marzą o życiu szczęśliwszym i bardziej braterskim”? [7] W trakcie wspomnianej we wstępie wystawy światowej w Paryżu w 1937 roku wstrząsem estetycznym, politycznym i moralnym był obraz *Guernica*¹¹ autorstwa Pabla Picasso. Wystawienie przez republikę hiszpańską dzieła było protestem przeciw śmierci, wojnie i autorytaryzmowi, niezależnie od wymiaru politycznego i propagandowego było wydarzeniem o znaczeniu symbolicznym, etycznym i egalitarnym. Swoista „Guernica 2022” powstała na EXPO w Dubaju poza organizatorami, a stworzyli ją sami zwiedzający. W ostatnim miesiącu

¹⁰ „Pióra” wykonane z włókna węglowego poruszały się za pomocą siłowników pneumatycznych, osłaniając panele słoneczne dachu i regulując dostęp światła do wnętrza najwyższego poziomu budynku, na które wjeżdżała kula wewnętrznej sali kinowej na 200 osób.

¹¹ 26 kwietnia 1937 roku w kilkugodzinny nalocie dywanowym Luftwaffe zniszczyło w 70% miasto Guernica.

Fot. 16–17. Wnętrze pawilonu Ukrainy, gesty solidarności pokrywające wnętrze ekspozycji; źródło: fot. autora

trwania EXPO wizytujący nakleili na ścianach wewnętrznych pawilonu Ukrainy dziesiątki tysięcy fiszek z odręcznymi wyrazami wsparcia, współczucia dla ofiar i oburzenia rosyjską agresją. Ten samoistny akt „sztuki społecznej” [30] potępiający wojnę, autorytaryzm i śmierć ofiar establishmentu pokrył całe wnętrze pawilonu, świadcząc o tym, że światowe wystawy mają jeszcze jakikolwiek sens poza merkantylnym i politycznym.

Bibliografia

- [1] Abbattista G., Iannuzzi G., World Expositions as Time Machines: Two Views of the Visual Construction of Time between Anthropology and Futurama. *Research and Teaching Exhibitions in World History*, Press Illinois Edu, 2016, s. 4–6.
- [2] Sykta, I., Synergy of World's Exhibitions areas and spatial structures of host cities, *Budownictwo i Architektura*, 16(2), 2017, s. 005-030. doi: 10.24358/Bud-Arch.17-162_01.
- [3] King A., *The International Encyclopedia of Communication, History of Magazines*, ed. Wolfgang Donsbach, Oxford Blackwell, 2008.
- [4] Janin, J., *Le mois de mai à Londres et l'Exposition de 1851* Londres: J. Mitchell, 1851;
- [5] <https://www.historic-uk.com/HistoryUK/HistoryofEngland/Great-Exhibition-of-1851/> [dostęp: 2022-05-15].
- [6] Sykta, I., 2014, Wystawy międzynarodowe i ich wpływ na kształtowanie krajobrazu miast – próba retrospekcji i wspólczesnej oceny skutków krajobrazowych, *TeKa Kom. Arch. Urb. Stud. Krajobr.* – OL PAN, 2014, X/4, 5-34, s. 13.
- [7] Mortier P., 1937, Wystawa Paryska 1937, *Kurjer Warszawski*. Międzynarodowa Wystawa w Paryżu, Warszawa: Druk. „Kurjera Warszawskiego”, maj – listopad 1937 r., s. 10.
- [8] Sauvestre S., *Panorama des Palais de l'Exposition Universelle de 1878, Musée Carnavalet, Paris Musées work*, nr kat. 101846, zasób na licencji powszechniej.
- [9] Maurand Ch., Daumier H., *Souvenirs de l'Exposition Universelle... drzeworyt, 1851/78*, Biblioteka Narodowa, Warszawa, sygnatura: G.48903/II, zasób na licencji powszechniej.
- [10] Charles Baude, wystawa światowa Paryż 1900, fotografia, 1900, Biblioteka Narodowa, Warszawa, sygnatura: G. G.4804/II, zasób na licencji powszechniej.
- [11] Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future, General Assembly of United Nations, 42 session, 04.08.1987, <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf> [dostęp: 2022-05-15].
- [12] Reuters, Ukraine's Zelenskiy: Between 2,500 to 3,000 Ukrainian troops have died in war, „Reuters”, 16 kwietnia 2022 [dostęp 2022-04-20] (ang.).
- [13] Couttenier M., *Quand La Belgique montrait les « sauvages », Salut & Fraternité*, numer archiwalny, septembre 2016, <https://www.calliege.be/salut-fraternite/94> [dostęp: 2022-05-15];
- [14] <https://expo2008zaragoza.es/odwolane-expo> [dostęp 2022-04-20].
- [15] Skolimowska A., EXPO 2015 – architektura globalnej uczy, „Architektura – Murator” nr 9/2015, s. 38.
- [16] Pawilon Japonii na EXPO 2000 w Hanowerze xxx Photo by Hiroyuki Hirai, album Architect Frei Otto, <https://www.shigerubanarchitects>.

- [17] Pawilon koncernu Coca-Cola na EXPO 2015 w Mediolanie.
- [18] Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 26 października 2012 r. w sprawie sytuacji w zakresie praw człowieka w Zjednoczonych Emiratach Arabskich (2012/2842(RSP)) P7_TA(2012)0400 (2014/C 72 E/04).
- [19] worldpopulationreview.com/country-rankings/oil-reserves-by-country [dostęp 2022-04-20].
- [20] pl.wikipedia.org/wiki/Zjednoczone_Emiraty_Arabskie [dostęp 2022-04-20].
- [21] amnesty.org.pl/no_cache/archiwum/aktualnosci-strona-artykulu/article/7643/564.html.
- [22] Benoit Faucon, Jared Malsin, Sensing Opportunity in Syria, U.A.E. leads Arab efforts to do business with Assad, *The Wall Street Journal*, 27 stycznia 2022 (dokument cyfrowy), <https://www.wsj.com/articles/sensing-opportunity-in-syria-u-a-e-leads-arab-efforts-to-do-business-with-assad-11643279401> [dostęp 2022-04-20] (ang.).
- [23] Prisco J., 50-foot giants and superstar architects: Inside Expo 2020's Mobility pavilion, *CNN* Adrian Lydon, 2nd November 2021.
- [24] CNN Travel Where the Possibilities are Endless, edition.cnn.com/travel/article/mobility-pavilion-alif-expo-2020-dubai-weta-workshop-spc-intl/index.html [dostęp 2022-04-20].
- [25] EXPO 2020 Dubai UAE – Visitor Guide, Media Publishing Limited, ISBN 978-1-911487-57-9, s. 214.
- [26] Ravenscroft T., Grimshaw tops Dubai Expo Sustainability Pavilion with giant “energy tree”, *DEZEEN Magazine*, 6.10.2021.
- [27] Sirca N., UAE pulled off a “spectacular” Expo 2020, *Khaleej Times*, Thu 31 Mar 2022, <https://www.khaleejtimes.com/expo/uae-pulled-off-a-spectacular-expo-2020-bie-chief> [dostęp 2022-04-20].
- [28] Debre I., Dubai's Expo 2020 reveals 3 worker deaths from COVID-19, *Taiwan News*, 2021/10/04.
- [29] Expo 2020 Dubai: Applause, cheers as Sheikh Mohammed delivers inspiring closing Wednesday, May 18, 2022 | *Shawwal 17* <https://www.khaleejtimes.com/expo/expo-2020-dubai-applause-cheers-as-sheikh-mohammed-delivers-inspiring-closing-ceremony-speech> [dostęp 2022-04-20].
- [30] Niziołek K., *Sztuka społeczna, Koncepcje – dyskursy – praktyki*, fundacja Uniwersytetu w Białymstoku Universitas Bialostocensis, Białystok 2015.

DOI: 10.5604/01.3001.0016.0918

PRAWIDŁOWY SPOSÓB CYTOWANIA
Wagner Tomasz, 2022, Iluzja, propaganda a rzeczywistość wystaw światowych na przykładzie EXPO Dubai 2020, „Builder” 12 (305). DOI: 10.5604/01.3001.0016.0918

Streszczenie: Od organizacji Wielkiej Wystawy w 1851 roku aż po współczesność wystawy światowe są z jednej strony największym cyklicznym wydarzeniem promującym naukę, kulturę, technologię i edukację powszechną, z drugiej źródłem dyskusji i tematem krytyki. Tak też było w przypadku EXPO 2020 Dubai. Tekst jest próbą krytycznej analizy wystaw światowych jako wydarze-

nia kulturalnego, medialnego i jednocześnie narzędzia propagandy. W tym celu nakreślono tło historyczne wystaw i przywołano współczesne przykłady tworzenia określonej narracji wokół EXPO. Artykuł to krytyczne spojrzenie na treści ideowe pojawiające się na wystawach światowych w ich zestawieniu z realiami świata borykającego się z największymi zagrożeniami, zwłaszcza w sferze klimatu i kryzysów politycznych.

Słowa kluczowe: targi światowe, wystawy powszechnie, wystawy światowe, EXPO, Expo 2020 Dubai

Abstract: ILLUSION, PROPAGANDA AND THE REALITY OF INTERNATIONAL EXHIBITIONS ON THE EXAMPLE OF EXPO DUBAI 2020. From the organization of the Great Exhibition in 1851 to the present day, world exhibitions are, on the one hand, the largest cyclical event promoting science, culture, technology and general education, and, on the other hand, a source of discussion and a topic of criticism. This was also the case with EXPO 2020 Dubai. This paper is an attempt to critically analyze world exhibitions as a cultural and media event and, at the same time, a propaganda tool. For this purpose, the historical background of the exhibitions was outlined and contemporary examples of creating a specific narrative around the EXPO were recalled. The article is a critique of the ideological content appearing at world exhibitions in comparison with the realities of the world struggling with the greatest threats, especially in the sphere of climate and political crises.

Keywords: world's fair, universal exhibitions, World Expositions, EXPO, Expo 2020 Dubai